

דברה תורה כלשון בני אדם

מים ראשונים: הנושא שבחרנו לדון בו הפעם מוזכר בחז"ל פעמים רבות וחוצה את המקרא והתלמוד לכל רוחבם, בדומה, למשל, לכלל 'אין מוקדם ומאוחר בתורה' עליו כבר זכינו לדון פעמיים, בפרשות [בהעלותך](#) ובמדבר; (על שניהם אגב, יש שחולקים ואין הם כללים המוסכמים על הכל). ניתן לפיכך 'להדביק' את נושאנו למספר פרשות בתורה, בהקשר להלכות בהן נזכר כלל זה. מכולן בחרנו, בשבת נשא, בדין נדר נזיר, כפי שנראה להלן. ובאשר לדקדוק אם לומר: "כלשון בני אדם" או "בלשון בני אדם", במקורות חז"ל הלשון היא תמיד "כלשון בני אדם", אבל מתקופת המדרשים המאוחרים והראשונים, השתקע גם הלשון "בלשון בני אדם" ונראה שאין הבדל משמעותי ביניהם. זהו לשון בני אדם. והרוצים לדקדק – ידקדקו.

דָּבַר אֱלֹהֵינוּ יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אֲרֵאשָׁה כִּי יִפְלֵא לְנֹדֵר נָזִיר לְהַזִּיר לָהּ: (במדבר ו ב).

מסכת נדרים דף ג עמוד א

ותניא: נזיר להזיר - לעשות כינויי נזירות כנזירות, וידות נזירות כנזירות.² אין לי אלא נזירות, בנדרים מנין? תלמוד לומר: "איש או אשה כי יפליא לנדור נזיר להזיר לה" - מקיש נזירות לנדרים ונדרים לנזירות, מה נזירות עשה בו ידות נזירות כנזירות, אף נדרים עשה בהם ידות נדרים כנדרים; ומה נדרים עובר בכל יחל ובכל תאחר, אף נזירות עובר בכל יחל ובכל תאחר; ומה נדרים - האב מיפר נדרי בתו ובעל מיפר נדרי אשתו, אף נזירות - האב מיפר נזירות בתו ובעל מיפר נזירות אשתו.³

מאי שנא גבי נזירות? דכתיב: "נזיר להזיר",⁴ נדרים נמי הא כתיב: לנדור נדר, והיקישא למה לי?⁵ אי כתב: נדר לנדור כדכתיב: "נזיר להזיר", כדקאמרת - לא צריך היקישא. השתא דכתיב: "לנדור נדר", דברה תורה כלשון בני אדם.⁶

הניחא למאן דאית ליה דברה תורה כלשון בני אדם, אלא למאן דלית ליה דברה תורה כלשון בני אדם, האי לנדור נדר מאי עביד ליה? - דריש ליה לעשות ידות נדרים כנדרים ומקיש נזירות לנדרים.⁷

תלמוד ירושלמי מסכת נדרים פרק א הלכה א

כתיב: "איש כי ידר נדר" [במדבר ל ג]⁸ ... מיכן שכינוי נדרים כנדרים. "או השָׁבַע שבועה" ... מיכן שכינוי שבועות כשבועות. ...⁹ עד כדון כר' עקיבא דאמר: לשונות ריבויין הן.¹⁰ כר' ישמעאל דאמר: לשונות כפולין הן

¹ רש"י מפרש בפשטות: "יפליא - יפריש". אבל אבן עזרא מעצים: "יפליא - יפריש, או יעשה דבר פלא, כי רוב העולם הולכים אחר תאותם ... ועשה זה לעבודת השם". הרי לנו כבר רבדים לשוניים בפסוק או במילה אחת. אז מה היא "לשון בני אדם"?

² כינויי נזירות או נדרים, כמו גם ידות נזירות או נדרים הם מילים בהם האדם נודר או מקבל עליו נזירות בלשון עקיפה. אין הוא אומר בפירוש: אני נודר (הלשון הכי חזקה היא השימוש במילה "קרבן" בהקשר זה שמשמעותו הרי זה עלי כקרבן), אלא בלשון עקיפה כמו שהמשנה הפותחת את מסכת נדרים אומרת: "מופרשני ממך, מרוחקני ממך וכו'". לגבי ההבדל המדויק בין כינוי ובין "יד", ראה רש"י והמפרשים על המשנה. ראה עוד לשון תפילת "כל נדר" שמוזכר בה "וכינויי" ולא נזכר בה ידות.

³ דין ידות לומדים מנזירות לנדרים, אבל הלימוד הוא הדדי - דיני נדרים ודיני נזירות מלמדים הלכות רבות מהאחד לשני.

⁴ אבל מאיפה לנו שבנזירות יש דין של ידות? מכפל (מיייתור) הלשון "נזיר להזיר".

⁵ הרי גם בנדרים יש כפל לשון "לנדור נדר", אז למה אני צריך ללמוד דין ידות מנזיר? נלמד אותו מכפל (ייתור) הלשון בנדר עצמו.

⁶ הגמרא עושה כאן הבחנה לשונית מאד עדינה. הלשון "נזיר להזיר" היא שונה מהרגיל ובהא ללמד אותנו דין ידות וכינויים, כך היה גם אילו כתבה התורה: "נדר לנדור". ואז לא היינו צריכים להקיש מנזירות לנדרים בדין ידות וכינויים. אבל כתבה התורה "לנדור נדר" שהוא לשון בני אדם, כמו "לאכול מאכל", "לחשוב מחשבות", "לנאום נאום" וכו'. ומלשון כזו אין ללמוד הלכות. זו לשון רגילה של בני אדם והתורה מדברת אל בני האדם בשפתם וכהבנתם. ואנו מיד שואלים: האם זה כלל חיובי ולכתחילה, או שמא רק כאשר הדרשן נדחק ואין לו תשובה אחרת הוא נוקט בכלל זה?

⁷ ולשיטה זו אכן נלמד שידות נדרים כנדרים מכפל הלשון "לנדור נדר", וההיקש לנזירות בא לחזק או ללימוד דינים אחרים. לא ניכנס כאן לכל עובי הקורה ונשאיר את המשך הסוגיה לבעלי תריסין. לעניינינו, יש שיטה שאינה מקבלת את הכלל "דברה תורה בלשון בני אדם" ולפיה כל כפל או תוספת לשון, יש ללמוד ממנו הלכות ודינים ולסבור ולפרש למה התכוונה התורה בתוספת לשון זו. התורה אולי מדברת בד"כ בשפת בני האדם, אבל כאשר יש שינוי לשון בולט אין זו מליצה או 'לשון גבוהה', אלא מסתתרת שם כוונה הלכתית ויש למצוא אותה! מכאן, נחזור לדעה הראשונה שטוענת שכן דברה התורה כלשון בני האדם ואפשר (צריך) לקרוא פסוקים מסוימים כפשוטם, כפי שאנחנו בני האדם היינו כותבים או מדברים. כולל לעתים לשון מליצית.

⁸ ראה הפסוק המלא בראש פרשת מטות, שהוא מקור מרכזי לדיני נדרים: "איש כי ידר נדר לה' או השָׁבַע שָׁבַע לְאָסֵר אֶסֶר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יִחַל דָּבָרוֹ כֹּכֵל הַיָּצָא מִפִּיו יַעֲשֶׂה". ראה דברינו [איש כי ידר נדר לה'](#) בפרשת מטות.

⁹ וכך גם לגבי חרמים ונזירות, ראה שם. בכלום יש כינויים.

¹⁰ זו שיטת רבי עקיבא שדורש כל אות ומילה וכל ריבוי לשון שבתורה.

והתורה דיברה כדרכה.¹¹ "הלוך הלכת", "נכסף נכספת", "גונב גונבתי",¹² מנלן?¹³ "איש כי ידר נדר ליי או השבע שבועה לאסור אסר על נפשו לא יחל דברו". מה תלמוד לומר "ככל היוצא מפיו יעשה"? אלא מיכן שכינויי נדרים כנדרים וכינויי שבועה כשבועה וכו'.¹⁴

מסכת נדרים דף מט עמוד א

הנודר מן המבושל - מותר בצלי ובשלוך ... תניא: ר' יאשיה אוסר. ואף על פי שאין ראייה לדבר - זכר לדבר, שנאמר: "וַיִּבְשְׁלוּ הַפֶּסַח בְּאֵשׁ פְּמִשֶׁפֶט וְהִקְדָּשִׁים בְּשֵׁלוֹ בְּסִירוֹת וְכוּ' " (דברי הימים ב לה יג).¹⁵ לימא בהא קמיפלגי, דרבי יאשיה סבר: הלך אחר לשון תורה, ותנא דילן סבר: בנדרים הלך אחר לשון בני אדם! לא, דכולי עלמא - בנדרים הלך אחר לשון בני אדם, מר כי אתריה ומר כי אתריה,¹⁶ באתרא דתנא דילן - לצלי קרו ליה צלי ולמבושל קרו ליה מבושל, באתרא דר' יאשיה - אפילו צלי קרו מבושל. והא קרא נסיב לה! אסמכתא בעלמא.¹⁷

מסכת ברכות דף לא עמוד ב

"אם ראה תראה בעני אמתך" (שמואל א א יא), אמר רבי אלעזר: אמרה חנה לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, אם ראה - מוטב, ואם לאו - תראה,¹⁸ אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתרתא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר: "ונקתה ונזרעה זרע" (במדבר ה כח).¹⁹ הניחא למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת - שפיר, אלא למאן דאמר אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות - יולדת זכרים, שחורים - יולדת לבנים, קצרים - יולדת ארוכים, מאי איכא למימר? ...²⁰ מאי אם ראה תראה - דברה תורה כלשון בני אדם.²¹

¹¹ פה צריך לשים סימן שאלה. מה נעשה עם שיטת ר' ישמעאל שסובר שלשונו כפולים בתורה הם דרך דיבור ואין (בהכרח) לדרוש מהם הלכות? מאיפה הוא לומד דין כינויי נדרים?

¹² אלה דוגמאות לשונו כפולים בשיטת ר' ישמעאל. אבל אפשר להעיר שכל הדוגמאות האלה הם מספר בראשית!

¹³ מנין לר' ישמעאל דין כינויים בנדרים, שבועות וכו'?

¹⁴ ר' ישמעאל לומד דין כינויים מהמשך הפסוק (ראה הערה 8), מהמילים: "ככל היוצא מפיו יעשה". והגמרא תשאל כמובן בהמשך מה לומד ר' עקיבא ממילים אלה וכן הלאה בסוגיה שם. אנו נעצור כאן ונצביע על הביטוי: "התורה דברה כדרכה" שהוא המקביל לתלמוד הירושלמי לביטוי הבבלי "דברה תורה כלשון בני אדם". האם יש כאן הבדל לשוני מהותי בין הבבלי לירושלמי או שמא נאמר שגם חכמים דברו בלשונם וכדרכם - לשון בבל ולשון ארץ ישראל. כך או כך, יש גם הבדל כמותי ניכר. את לשון הירושלמי "התורה דברה כדרכה" מצאנו רק עוד פעם אחת במסכת שבת פרק יט הלכה ב, אבל לשון הבבלי "דברה תורה בלשון בני אדם" מצוי במקומות רבים בתלמוד הבבלי וגם במדרשי ההלכה, מקצת מהם נראה להלן.

¹⁵ בפסח שעשה יאשיהו המלך ברוב עם, ראה פירושו המעניין של רש"י שם על טיבו של פסח זה. עכ"פ, מכאן ראייה לשיטת ר' יאשיה שגם צלי ועל האש' הוא סוג של בישול ולפיכך הנודר שלא יאכל מבושל אסור גם בצלי ושלוך.

¹⁶ כל אחד כמו שנהוג במקומו.

¹⁷ גלשנו לנושא שונה אך קשור לעניינינו. "בנדרים הלך אחר לשון בני אדם" ותחולת הנדר היא בהתאם ללשון המקובלת בין בני אדם. אם בתהליכי הסקת ההלכה ולימוד דיני נדרים ונזירות (ושאר דינים שנראה להלן) יש מי שנוקט את הכלל "דברה תורה בלשון בני אדם" ויש מי שמערער על כך, בהלכה למעשה של אמירת נדר ותחולתו, בוודאי שרק לשון בני אדם קובעת ולא לשון התורה או המקרא או לשון חכמים וכו'. על כך שהתורה כספר דינים והלכות מדברת או לא מדברת בלשון בני אדם, אפשר להתווכח. אבל מרגע שנקבע בהלכה מה שנקבע, בפרט בדיני נדרים שהם מוצא פי האדם, וודאי שלשון בני האדם היא הקובעת. וכל אחד בשפה שלו שהרי נדרים נאמרים בכל לשון (נדרים י ע"א, הרחבה של נושא הידות והכינויים שראינו לעיל). כך או כך, ראה הכלל "בנדרים הלך אחר לשון בני אדם" גם בגמרא ראש השנה יב ע"ב בהגדרה מה היא שנה, יומא עו ע"ב מהו "תירוש", נדרים ל ע"ב מהו "ילד" ומהו "יילוד", נדרים נא ע"ב מהו "דג" ומה היא "דגה", בכורות נה ע"א מהו "ירדך" ועוד. המעניין במקור שהבאנו כאן הוא שלאחר שהגמרא דחתה את ההצעה שבאמירת הנדר נוקטים לשון תורה והסכימו הכל שבאמירת הנדר "הלך אחר לשון בני אדם", עדיין יכולה לשון זו להשתנות ממקום למקום, מתרבות דיבור אחת לשנייה וכמובן משפה לשפה. ראה אגב לשון הירושלמי (נדרים ו ג, ז א): "הילכו בנדרים אחר לשון בני אדם". במשתמע לשון ציווי: ככה תנהגו. הנה, גם במטבע לשון זו יש הבדלים. נחזור לנושא הדף.

¹⁸ ראה הלשון הקשה במקבילה ובפסיקתא רבתי פיסקא מג: "מוטב שתראה בטובה קודם שתראה שלא בטובה". כאילו אמרה חנה: אתה תראה בטובתך או שלא בטובתך!

¹⁹ חנה עומדת ומטיחה דברים קשים כלפי מעלה, כפי שהגמרא מביאה שם בסוף הדף: "חנה הטיחה דברים כלפי מעלה". ראה דברינו **תפילת חנה** בראש השנה וכן **הטיחו דברים כלפי מעלה** בפרשת שלח. חנה בחברה טובה: אליהו, משה, נח, ירמיהו ועוד.

²⁰ שיטת רבי ישמעאל בגמרא שם, בקטע שקצרנו והשמטנו, מפרשת את הפסוק: "ונזרעה זרע", כהבטחה לאשה שנחשדה שנסתרה ונמצא שהיא זכאית, שאם הייתה עקרה - כעת תלד. אבל שיטה אחרת, שיטת רבי עקיבא היא שהאשה שנחשדה ונמצאה זכאית תזכה כעת ללדת ילדים משופרים. לפי שיטה זו, אין בדברים של חנה "ראה תראה", בשימוש שהיא עושה בדין אשה סוטה שנמצאת זכאית (גם זה בפרשתנו), שום הבטחה לרפואה מעקרות.

²¹ לשיטה זו, שיטת רבי עקיבא (ההפך משיטתו בירושלמי לעיל), דברי חנה: "ראה תראה" אינם אלא כפל לשון של דיבור רגיל של בני אדם. "חלק מן הסגנון המקראי" מפרש שטיינזלץ שם. ואולי גם לשון מליצית של תפילה. האם בכך רכננו את דברי חנה כמו שמשנתמע שם בגמרא בקטע קודם: "מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה לך שתיתן ללי בן אחד?" - ריבוננו של עולם, תראה מה אתה יכול לעשות; או אדרבא, הפכנו אותם לדברים קשים שהרי כאשר בני אדם אומרים אחד לשני: ראה תראה, זה נשמע די מאיים. ראה דברי הפסיקתא שהבאנו בהערה 18 שם אין שום שיטה מרכזת.

מסכת קידושין דף יז עמוד ב

תנו רבנן: "אשר ברכך ה' אלהיך" (דברים טו יד)²² - יכול נתברך בית בגללו מעניקים לו, לא נתברך בית בגללו אין מעניקים לו? תלמוד לומר: "הענק תעניק" - מכל מקום; אם כן, מה תלמוד לומר אשר ברכך? - הכל לפי ברכה תן לו. ר' אלעזר בן עזריה אומר: דברים ככתבן: נתברך בית בגללו - מעניקים לו, לא נתברך בית בגללו - אין מעניקים לו; אם כן מה תלמוד לומר: הענק תעניק? דברה תורה כלשון בני אדם.²³

מסכת בבא מציעא דף לא עמוד א

"עזוב תעזב עמו", אין לי אלא בעליו עמו, שאין בעליו עמו מנין? תלמוד לומר: עזוב תעזוב, מכל מקום. "הקם תקים עמו" - אין לי אלא בעליו עמו, שאין בעליו עמו מנין? תלמוד לומר: הקם תקים, מכל מקום.²⁴

מסכת בבא מציעא דף צד עמוד ב

נושא שכר והשוכר נשבעין על השבורה ועל השבויה ועל המתה, ומשלמין את האבידה ואת הגניבה. בשלמא גניבה - דכתיב: "אם גנוב יגנב מעמו ישלם לבעליו" (שמות כב יא),²⁵ אלא אבידה מנא לן? דתניא: "אם גנב יגנב, אין לי אלא גניבה, אבידה מנין - תלמוד לומר: אם גנוב יגנב, מכל מקום".²⁶ - הניחא למאן דאמר: לא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם, אלא למאן דאמר: אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם, מאי איכא למימר?²⁷ - אמרי במערבא: קל וחומר; ומה גניבה שקרובה לאונס - משלם, אבידה שקרובה לפשיעה - לא כל שכן! - ואידך: מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לה קרא.²⁸

במקורות רבים נוספים בתלמוד הבבלי נזכר הביטוי "דברה תורה כלשון בני אדם". ראה כתובות סז ע"א וכן בבא מציעא לא ע"ב על "העבט תעביטנו", יבמות עא ע"א בדין ערל שיאכל תרומה, גיטין מא ע"ב בדין שחרור עבד, סנהדרין סד ע"ב בדין כריתות בעבודה זרה, מכות יב ע"א בדין רוצח שיצא מעיר המקלט ועוד. ראה דברי הסיכום של שטיינזלץ בעיונים

²² מדובר במצוות הענקה לעבד שמשחרר לאחר שש שנים או ביובל: "העניק תעניק לו מצאנך ומגורנך ומיקבך אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו". ראה ספרי דברים פיסקא קיט: "וכי תשלחנו חפשי מעמך וגו' הענק תעניק לו, יכול אין מעניקים אלא ליוצא בשש, מנין ליוצא ביובל ובמיתת האדון ואמה עבריה בסימנים? תלמוד לומר: תשלח, כי תשלח, וכי תשלחנו. יכול אף למשתלח בכסף אתה מעניק? תלמוד לומר: וכי תשלחנו חפשי מעמך וגו' למי שאתה משלחו אתה מעניק ואי אתה מעניק למי ששילוחו מעצמו".

²³ נראה שכאן יש שתי תפיסות עולם איך להבין את דבר התורה, שהרי בפסוק יש ציווי על הענקה אבל גם יש גם קשר לברכה שבעל הבית התברך בשנים בהם עבד העבד אצלו. הדעה הראשונה רואה במילים "הענק תעניק לו" את העיקר, אבל גם היא מסכימה שמידת המענק תהיה לפי הברכה. ר' אלעזר בן עזריה רואה במילים "אשר ברכך ה' אלהיך" עיקר ואם לא התברך בעל הבית, לא ייתן מענק לעבד. זו שיטה שקשה להולמה וקשה לומר שכל כולה מסתמכת על הכלל "דברה תורה כלשון בני אדם" ואין לייחס חשיבות ללשון "הענק תעניק" שממנו משמע שמשוהו תמיד צריך לתת לעבד שהשחרר אחרי שעבד עבורך שש או אפילו יובל שנים. נראה כאילו הוא דורש "הענק תעניק" - פעמים שאתה מעניק ופעמים שאין אתה מעניק. ועכ"פ, בעמוד הקודם בגמרא קידושין שם, יש פירוט רב כמה בדיוק צריך לתת לעבד: "תנו רבנן: כמה מעניקים לו? חמש סלעים מכל מין ומין, שהן חמש עשרה סלעים, דברי ר' מאיר; ר' יהודה אומר: שלשים, כשלשים של עבד; ר' שמעון אומר: חמשים, כחמשים שבערכין". ולא נזכרת שם שיטת ר' אלעזר בן עזריה.

²⁴ ובמכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דכספא פרשה כ: "עזוב תעזוב עמו. למה נאמר? לפי שהוא אומר: "הקם תקים עמו", אין לי אלא טעינה, פריקה מנין? תלמוד לומר: עזוב תעזוב עמו". בדין זה יש כפילות לשון כפולה: עזוב תעזוב בספר שמות והקם תקים בספר דברים ולימוד כפול: הן מדין עזרה בטעינה לדין עזרה בפריקה והן למקרה שבעליו של החמור הכורע תחת משאו אינו מצוי שם והסיוע הוא רק לחמור ולחפצים שעליו. ושם לא מצאנו מי שאומר: "דברה תורה כלשון בני אדם". הרי לנו סיוע לשיטה שכאשר יש לימוד נצרך אין נוקטים בכלל "דברה תורה כלשון בני אדם", אלא רק כאשר אין הסבר אחר ואין צורך בלימוד דין שכבר נלמד ממקום אחר. ראה דברינו [מצוות פריקה ומצוות טעינה](#) בפרשת משפטים.

²⁵ בהלכות שומרים בפרשת משפטים, פרק כב פסוקים ו-יא. פסוק זה הוא מה שהגמרא שם מכנה "פרשה שנייה". ראה שם: "פרשה ראשונה נאמרה בשומר חנם, שניה בשומר שכר, שלישית בשואל". אך בעוד ששואל נזכר בפירוש בתורה, דיני (חובות) שומר חנם ושומר שכר צריכים לימוד.

²⁶ כפל הלשון "גנוב יגנב" בא לרבות ששומר שכר חייב גם במקרה של אבידה. מקור זה שהגמרא מצטטת לקוח מהמכילתא.

²⁷ פה המהלך קצת שונה בהשוואה למקורות הקודמים. הדרשה של "גנוב יגנב" שמרחיבה גם לדין אבידה בשומר שכר, פשיטא שהיא מתאימה למי שסבור שכל מילה בתורה צריכה להידרש ולא אומרים "דברה תורה כלשון בני אדם". בה בעת גם פשיטא לגמרא שהיא לא תתאים למי שנוקט בכלל "דברה תורה כלשון בני אדם". אך באמת, למה לא? אולי כאן הוא כן יסכים שהרי אין לו מקור אחר? מכאן הוכחה שהגמרא מבינה את הכלל "דברה תורה כלשון בני אדם" כקביעה חיובית ולכתחילה. וזה חידוש גדול.

²⁸ סוף דבר, מגייסים חכמי בבל את חכמי ארץ ישראל (מערבא) ומסבירים שמי שנוקט בכלל "דברה תורה כלשון בני אדם" ואינו יכול לדרוש את "גנוב יגנב", ילמד את אחריות שומר שכר (או שוכר) גם במקרה של אבדה מקל וחומר: אם בגניבה שהיא קרובה לאונס, הוא חייב, קל וחומר במקרה של אבידה שהיא קרובה להזנחה או אפילו לפשיעה. אז עכשיו התהפכו היוצרות ומי שאינו נוקט בכלל "דברה תורה כלשון בני אדם" צריך להסביר מדוע טורחת התורה בכפל הלשון "גנוב יגנב" אם אפשר ללמוד דין זה בקל וחומר? ותשובתו היא שלמרות שאכן ניתן ללמוד דין זה בקל וחומר (אחת מהמידות בהן נדרשת התורה), טרחה וכתבה התורה "גנוב יגנב". אז עכשיו דווקא דעה זו נזקקת להסביר שיש בתורה לעתים כפל וייתור מילים שאינו נחוץ להלכה. וגם זה מעין "דברה תורה כלשון בני אדם". ועד כאן בפלפול זה שמן הסתם דשן בו ראשונים ואחרונים ואנחנו רק מלקטים בין העמרים.

בבא מציעא לא ע"ב, בהסתמך על לשון הירושלמי וראשונים שונים, שמפחית במשמעותו הכללית של הכלל "דברה תורה בלשון בני אדם" ומדגיש שגם החכמים שהשתמשו בו עשו זאת רק במקרים מיוחדים ומסוימים בהם יש צורך.

ספרא קדושים פרשה ד סוף פרק ח

"ואל בני ישראל תאמר", "ואל בני ישראל תדבר", "אמור אל בני ישראל", "דבר אל בני ישראל", "צו את בני ישראל", "ואתה תצוה אל בני ישראל", רבי יוסי אומר: דברה תורה כלשון בני אדם בלשונות הרבה, וכולם צריכים להידרש: ישראל אילו ישראל, גר אילו הגרים, הגר, לרבות נשי הגרים, בישראל, לרבות נשים ועבדים.²⁹

סנהדרין דף לח עמוד ב

אמר ליה ההוא מינא לרבי ישמעאל ברבי יוסי: כתיב: "וה' המטיר על סדום ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' ", מאתו מיבעי ליה! - אמר ליה ההוא כובס: שבקיה, אנא מהדרנא ליה, דכתיב: "ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך", נשיי מיבעי ליה! אלא: משתעי קרא הכי, הכא נמי - משתעי קרא הכי.³⁰

רש"י בראשית פרק לב פסוק לב³¹

"ויזרח לו השמש" - לשון בני אדם הוא, כשהגענו למקום פלוני האיר לנו השחר, זהו פשוטו. ומדרש אגדה ויזרח לו לצרכו, לרפאות את צלעתו, כמה דתימא (מלאכי ג כ) שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע, מיהרה לזרוח בשבילו.³²

אבן עזרא בראשית פרק א פסוק כו

ואחר שידענו שהתורה דברה כלשון בני אדם, כי המדבר אדם גם כן השומע, ולא יוכל לדבר איש דברים בגבוה עליו או בשפל ממנו, רק על דרך דמות האדם, וכן אמר: פי הארץ, יד הירדן (במדבר יג כט), וראש עפרות תבל (משלי ח כו). וחלילה חלילה להיות דמות לשם.³³

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרשת יתרו פרק כ סימן יא

"כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ... וינח ביום השביעי". וכי יש לפנינו יגיעה? והא כתיב: "לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו" (ישעיה מ כח), ואומר: "נותן ליעף כח" (שם שם כט), אלא ללמדך שלא דברה תורה אלא כלשון בני אדם.³⁴

²⁹ כאן יש לנו שימוש במטבע הלשון "דברה תורה בלשון בני אדם" במשמעות שונה ממה שראינו עד כה אם לא הפוכה. התורה מגוונת את לשונה: תדבר, צו, תצוה, אמור, וידבר וכו' על מנת לסבר את אזני בני האדם ולדבר אליהם בשפתם, ויחד עם זאת, עצם הגיוון הזה אומר דרשני והוא בסיס לדרשות חז"ל. מעין שילוב של שיטת ר' עקיבא ור' ישמעאל ובאמת נראה שזו שיטת ר' עקיבא (בעל הספרא) שאוחז את השור בקרניו, תופס את דברי ר' ישמעאל והופכם לשיטתו. וצריך עיון נוסף במדרש זה.

³⁰ הביטוי "משתעי קרא הכי" נשמע דומה לביטוי "דברה תורה כלשון בני אדם", אמנם שם הלכה וכאן בדברי אגדה ותשובה למינים, אבל הדמיון ברור. כך אולי גם הביטוי "אין מקרא יוצא מידי פשוטו" (דברינו בפרשת וישב) ואולי גם הביטוי "באותיותיה ניתנה תורה" שהוא מבית מדרשו של ר' ישמעאל, מובא בדברינו [הנסתרות והגלויות](#) בפרשת ניצבים.

³¹ נעבור לפרשני המקרא ביתרת המקום שנתר.

³² זה אחד מהאזכורים הבודדים שמצאנו שרש"י משתמש בביטוי לשון בני אדם כחלק משיטתו להציג את גישת המדרש מול גישת פשט המקרא. המדרש יאמר שהשמש הקדימה לזרוח ליעקב על מנת לרפאותו מצליעתו אחרי המאבק עם המלאך וזריחה זו מחזירה את שעות השמש שחשרו כאשר זו מיהרה לשקוע בשביל יעקב בצאתו מבאר שבע לחרן. זה בתחילת פרשת יצא וזה בתחילת פרשת וישלח כאשר עשרים שנה מפרידות ביניהן. ואם כך, שינוי זה במהלך השמש (או שמא סיבוב כדור הארץ סביב השמש) גדול מנס "שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון" של יהושע. כל זה, מדרש אגדה נאה. אבל הפשט הוא שלשון בני אדם היא לומר זרחה לנו השמש כאשר הגענו למקום מסוים (או שקעה).

³³ אצל פרשני המקרא, אבן עזרא בראשם, משמש הביטוי "דברה תורה כלשון בני אדם" על מנת להרחיק את האגדת האל (אנתרופומורפיזם). התורה מציינת לבני האדם את הקב"ה לפי הבנתם ובלשונם. כך כאן, בפירושו של אבן עזרא לפסוק "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו" וכך גם בפירושו לבראשית ו: ו: "וינחם ד' - ידוע כי לא אדם הוא להינחם, רק דברה תורה כלשון בני אדם, כי המשחית מה שעשה יראה שניחם". ראה עוד פירושו לבראשית ו: יא: "ותשחת הארץ לפני האלהים - אחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם. והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם, על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא ייראנו" ובבראשית יא ה: "ומלת וירד ד' ... וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד".

³⁴ מדרש/פירוש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) מרבה גם הוא להשתמש בביטוי "דברה תורה כלשון בני אדם" על מנת להרחיק את האגדת הקב"ה. ראה דבריו בשמות פרשת כי תשא לד' יד: "כי ה' קנא שמו. זהו לשון בני אדם המתקנאים עשיר בעשיר גבור בגבור, אבל הקב"ה אינו כן ... כי כל לשון בני אדם תמצאם על הבורא, אבל לא הם כדרך בבני אדם, אלא הוא משל לאדם שהיה לו בן והלך הבן וגידל כלב בביתו והעלה לו לכלב כשם אביו וכו'". וכן דבריו בדברים פרשת ואתחנן, עשרת הדברות על מעשה מרכבה: "ואל יתמה אדם על ההיכלות דר' ישמעאל ועל דברי ר' עקיבא אשר דיברו בספר הישר במעשה מרכבה, כי כולם נכוחים למבין, כי כוחות וגבורות בורא הכל המה. מצוי - ולא כמצאיה שום דבר. קרוב - ולא כקריבת שום דבר בעולם ... ומי יכול לדבר על הנביאים אשר אמרו (שם ו) ואראה את ה'. (שם נה) דרשו את ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב. (שה"ש ה) ראשו כתם פז. (זכריה יד) ועמדו

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: שתי השיטות צריכות עיון נוסף. האם מי שאומר: "דברה תורה בלשון בני אדם" כוונתו לכתחילה או רק בדיעבד? ולשיטה הנגדית, האם אף פעם לא מדברת התורה בלשון בני אדם? האם היא רק נדרשת לריבוי לשונות?

רגליו ביום ההוא ... וכיוצא באלה לאין סוף. אלא דברה תורה כלשון בני אדם. וכן הנביאים אחרי התורה. והכתובים אחרי הנביאים. וחכמים אחריהם. הכל דרך אחד להם ובינה בדבר וצריך שום שכל. וכן הוא אומר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים". ואולי קדמו לאבן עזרא ולפסיקתא זוטרתא הגאונים, בתשובות הגאונים - מוסאפיה סימן צח: "דבין משיקול הדעת ובין מדברי חכמים לית ספק שהקב"ה אין לדמותו לשום בריה ואין לפניו לא שחוק ולא בכי ולא אנחה ולא דמעות ולא דוחקי ... דכל מלתא דאמרוה רבנן דומיא דהכי - לאו על פשטיה אמרוה אלא בתורת משל ודימוי לדברים שנודעים בינותינו למראית העין כי היכי דדברה תורה בלשון בני אדם. דהא נביאים הכי ממתלין ואמרין עין ה'. הנה יד ה'. ויחר אף ה'. עלה עשן באפו ואש מפיו. ולא על פשטיה אלא בתורת משל ולשון בני אדם".